

HAYATIN SON DÖNEMİNDE DİNİ MÜZİK ve SAĞLIK: BOYLAMSAL BİR ARAŞTIRMA*

Neal KRAUSE & R. David HAYWARD
Çev. Necmi KARSLI

Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
necmikarsli@hotmail.com

Öz

Dini müzik dinlemek çoğu kez dini hayatın önemli bir parçasıdır. Ancak bu konuda çok az deneysel araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, dini müziğin zamanla sağlık durumundaki değişimle bir şekilde ilişkili olabildiğini belirten kavramsal bir modeli analiz etmektir. Bu model aşağıdaki esas ilişkileri içermektedir: (a) Dini törenlere katılan bireyler dini müziğe çoğu zaman daha güçlü duygusal tepkiler verirler, (b) dini müzikle daha çok duygusal olarak ilgilenen bireylerin diğer insanlara karşı daha samimi bağlanma duygusu hissetme ihtimalleri yüksektir, (c) kendilerini diğerlerine sıkıca bağlı hisseden insanlar gelecek hakkında daha ümitlidirler ve (d) ümit düzeyi yüksek bireylerin zamanla sağlık durumlarını olumlu görme olasılıkları yüksektir. Elde edilen veriler bu ilişkilerin her birisini desteklemektedir. Bulgularda ırka dayalı anlamlı değişimler de gözlemlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Dini Müzik, Yaşlılık, Sağlık.

RELIGIOUS MUSIC and HEALTH in LATE LIFE: a LONGITUDINAL INVESTIGATION

Abstract

Listening to religious music is often an important part of religious life. Yet there has been little empirical research on it. The purpose of this study is to test a conceptual model that specifies one way in which religious music may be associated with change in health over time. This model contains the following core relationships: (a) People who attend worship services more often will have stronger emotional reactions to religious music, (b) individuals who are more emotionally involved in religious music will be more likely to feel a close sense of connectedness with other people, (c) people who feel more closely connected with others will be more hopeful about the future, and (d) individuals who feel more hopeful will be more likely to rate their health favorably over time. The data provide support for each of these relationships. Significant variations by race were also observed in the findings.

* The International Journal for the Psychology of Religion, 24:47-63, 2014;
<http://dx.doi.org/10.1080/10508619.2012.761529>

Keywords: Religious Music, Old age, Health.

Resmi dini kurumlarda faaliyette bulunan bireyler genellikle dini törenlere katılma (Barna 2006), kiliseye aidat verme (Stark 2008), İncil okumalarına veya dua gruplarına katılma (Wuthnow, 1994) ve gönüllü olarak muhtaçlara yardım etme (Musick & Wilson, 2003) gibi çok çeşitli davranışlarla meşgul olmaktadır. Araştırmacılar bu dini davranışlara oldukça ilgi göstermektedirler. Bununla birlikte, biçimsel dini ilginin bir yönü -dini müzik dinleme- deneysel araştırmalarda çoğunlukla gözden kaçırılmaktadır. Literatürde bu eksikliği şaşırtıcı kılan iki neden vardır.

İlk olarak, ilahiyatçılar ve bilim adamları müziğin müminlerin yaşamlarında merkezi ve eşsiz bir şekilde yer aldığını 100 yıldan daha uzun süredir savunmaktadırlar. Örneğin, 1813 tarihinde Marcellus tarafından kaleme alınan yazı şöyle devam etmektedir;

En eski çağlardan beri, Yaratıcımıza olan övgülerimize müzik, ses ve enstrümental eşlik etmektedir. Müzik ihtişamı, yüceliği ve semaviliği ile her zaman gariip bir şekilde ruhlarımızı etkilemektedir. Çokça şefkat, arınma, naziklik duyguları meydana getirmektedir. Duygular kelimelerle anlatılamaz ve tarif edilemez. (s.11)

Benzer görüşler, müziğin “zihin doğru bir şekilde ayarlandığında sıkıntıları alt eden derin bir anlam algısı” sağladığını ve dini tecrübenin giriş kapılarından birisi olduğunu savunan William James (1997) tarafından ifade edilmiştir. (s.37) Marcellus (1813) ve James’in gözlemlerine deneysel destek onlarca yıl sonra Greeley’in (1974) yoğun dini tecrübeler üzerine olan çalışması ile bulunmuştur. Çalışmasına katılan katılımcılar ilahi dinlemenin derin dini tecrübelerinin en yaygın tetikleyicisi olduğunu hatta onun İncil okumak veya dua etmekten bile daha önemli olduğunu bildirmişlerdir. Bu, Marcellus, James ve Greeley’in çalışmalarında üzerinde durdukları ortak bir konudur. Paylaşılan bu temanın dini müzik tarafından uyandırılan güçlü duygularla ilişkili olması gerekmektedir.

İkinci olarak, hatırı sayılır miktarda araştırma dini kurumlara bağlanmanın daha iyi fiziksel ve zihinsel sağlık durumu ile ilişkili olduğunu göstermektedir. (Koenig, King, & Carson, 2012). Bununla birlikte dini olmayan müziğin de sağlığı ve mutluluğu etkileyebildiğini gösteren bulgular bulunmaktadır (Edwards, 2011). Aslında, bir dergi sadece bu konuya tahsis

edilmiştir (Music and Medicine). Bu durum dini müziğin sağlık üzerinde faydalı etkiler yapabileceği olasılığının yüksekliğini göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı yaşlılık döneminde dini müziğe yönelik duygusal tepkilerin genel sağlık durumuyla ilişkili olup olmadığını incelemektir. Literatürde bu konuyu deneysel olarak inceleyen herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bilgi tabanındaki bu eksikliği imkân dâhilindeki üç önemli şekilde irdelemekteyiz. Birincisi sadece, dini müziğin sağlıkla ilişkili olduğunu göstermekten ziyade, ikisi arasındaki ilişkiye aracılık eden anahtar yapıları ortaya çıkarmayı hedefleyen kavramsal bir modeli geliştirdik ve uyguladık. İkincisi, birtakım bilim adamları dini müziğin Beyazlardan ziyade Siyahların yaşamlarında daha merkezi bir rol oynadığını savunmaktadırlar (örn. Maynard-Reid, 2000). Bununla birlikte, bu iddiayı destekleyen neredeyse hiçbir deneysel araştırma bulunmamaktadır. Sonuç olarak, ırk etkisinin dini müzik ve kavramsal şemamızdaki diğer anahtar yapıları üzerindeki etkisi aşağıda yer alan analizlerle değerlendirmeye çalışıldı. Üçüncüsü, birden fazla zaman diliminde elde edilen verilere dayandığı için bu çalışmadan elde edilen veriler güvenilirdir.

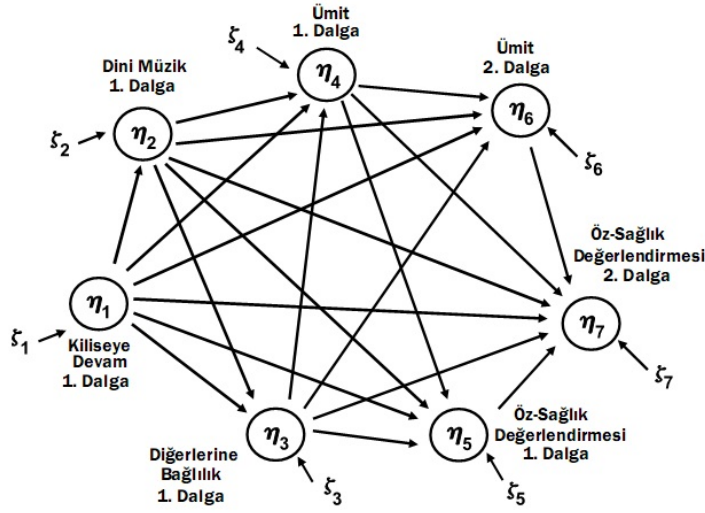
Dini Müzik, Sosyal Bağlılık ve Öz-Sağlık Değerlendirmesi

Bu çalışma için geliştirilen gizli değişken modeli Şekil 1'de gösterilmektedir. Bu karışık kavramsal şemanın sunumunu basitleştirmek için iki adım atıldı. Birincisi, bu çalışmanın veri analiz aşaması boyunca ölçüm modeli bir bütün olarak değerlendirilmesine rağmen (faktör yükleri ve ölçüm hatası koşulları gibi) ölçme modelinin unsurları Şekil 1'de gösterilmemektedir. İkincisi, bu modelin yapıları arasındaki ilişkiler istatistiksel olarak kontrol edilen yaş, cinsiyet ve eğitim durumu etkisinden sonra değerlendirilmiştir (bu demografik değişkenler dış kaynaklı değişkenler olarak görev yapmaktadır).

Araştırma modelinde birkaç bağlantı belirlenmiş olmasına rağmen, bu kavramsal şemada aşağıdaki ilişkiler de esas teoriye girmiştir: (a) İbadetlere sıklıkla katılan bireylerin dini müziğe güçlü duygusal tepki verme olasılıkları yüksektir, (b) dini müzikle daha çok duygusal olarak ilgilenen bireylerin diğer insanlara karşı daha samimi bağlanmışlık duygusu hissetme olasılıkları yüksektir, (c) diğerlerine daha samimi bağlılık hisseden bireyler geleceğe dair daha ümitli olacaklardır (d) gelecek hakkında daha az ümitli bireylere nazaran daha fazla ümitli bireylerin sağlık durumları hakkında olumlu değerlendirme yapma ihtimalleri

yüksektir. Bu bağlantıların her birisinin teorik temeli aşağıda gösterilmektedir.

Şekil 1. Dini Müzik ve Öz-Sağlık Değerlendirmesi Tablosu

Kiliseye Devam ve Dini Müzik

Dini müzik hepsinin olmasa da pek çok dini törenin ayrılmaz bir parçasıdır. Daha önce belirttiğimiz gibi, insanların sadece dini müzik dinleyip dinlemediklerini değerlendirmekten ziyade, dini müziğe yönelik duygusal tepkilerin gücü üzerine odaklandık. Böyle yapmamızın nedeni çok açıktır. Bazı insanlar dini törenlere katıldıklarında hoşlanmamaları veya ilgilenmemelerine rağmen dini müziğe maruz kalmaktadırlar. Eğer insanlar dini müzikten hoşlanmıyorlar veya ona sessiz tepki veriyorlarsa, o zaman dini müzik dinlemekten nasıl fayda görebileceklerini anlamak zordur. Buna karşılık, Macellus (1813), James (1997) ve Greeley'in (1974) görüşlerinde ortaya koydukları gibi dini müzik dinlemenin faydaları büyük ihtimalle uyandırdığı duygulardan kaynaklanmaktadır.

Bu görüş diğer klasik kuramcılarının görüşleriyle de uyumludur. Örneğin, Schleiermacher (1799-1994) duyguların dinin özü olduğunu savunmuştur. Fakat dinde duyguların oynadığı rolün en büyük savunucusu belki de Emile Durkheim idi (1915/1965). O, dini törenlerin usule uygun bir parçası olarak dini müziğin yoğun duygular uyandırdığını iddia etmiştir: "Bir dini gerçekten yaşayan herkes, onun mutluluk, içsel huzur, dinginlik ve coşku gibi etkileri artıran bir kült olduğunu bilir, inanan için bu inancının

tecrübi bir kanıttır” (s.464; Dinde duyguların rolü ile ilgili güncel tartışmalar için bkz. Dulin, 2011 ve Watt, 1996).

Eğer dini müzik dini törenlerin ayrılmaz bir parçası ve dini müziğin faydaları doğal olarak öncelikle duygusal ise, o zaman bundan dini müziğe daha fazla maruz kalan insanların (örneğin, kiliseye sıklıkla gidenlerin) dini müziğin uyandırabildiği güçlü duygusal tepkileri daha fazla tecrübe etme fırsatına sahip oldukları sonucu çıkmaktadır.

Dini Müzik ve Karşılıklı İlişki ve Dostluk Duyguları

Kavramsal modelimize göre, dini müzik diğer insanlara güçlü bir şekilde bağlanma duygusunu desteklemeye hizmet etmektedir. Bu hipotez üç araştırmacının çalışmasına dayanmaktadır. Birincisi aşağıdaki görüşleri ileri süren Durkheim’dir (1915/1965) “her şeyden önce, dini törenler, içerisinde sosyal grupların kendilerini yeniden doğrulama vasıtalarıdır” : : “Ortak bir ilgi, gelenek, toplanma yoluyla kendilerini birbirine bağlanmış hisseden bireyler ahlaki bütünlüklerinin bilincine varırlar” (s.432). İkincisi, Marshall’ın (2002) savunduğu şu anlayışa dayanmaktadır. Biçimsel dini törenler grup üyelerinin birbirleri hakkındaki hislerinin şeklinde önemli anlamları olan duygusal bir etkilenme algısının oluşmasına yol açmaktadır: “Sonuç sadece ruhsal durum yakınlaşması değil, aynı zamanda katılanlar arasında bir sevgi (aidiyet) ve bağlılık algısının oluşmasıdır.” (s.363). Üçüncü ve en önemlisi, ünlü ilahi bestecisi Wren (2000), Durkheim (1915/1965) ve Marshall (2002) tarafından müzakere edilen dini törenlerin etkilerinin nasıl oluştuğunu özellikle dini müziğe başvurarak göstermiştir. Daha belirgin bir biçimde, Wren “cemaat birlikte ilahi söylediğinde ilahinin eyleme geçmiş bir toplum hikayesi olduğunu” savunmuştur. “İlahi söyleme eyleminde üyeler sadece birbirlerini desteklemekle kalmazlar aynı zamanda ilahi söyleyen cemaatin ötesine ulaşarak bir inanç toplumunu ilan ederler.” (s.93). Daha genel açıdan bakıldığında, bu araştırmacıların bakış açıları, paylaşılan duygular benzerlik algılarını artırır (Deaux, 1996) bu da sırasıyla sosyal bağlılığı besler (Peters & Kashima, 2007) düşüncesiyle tutarlıdır.

Karşılıklı İlişki ve Dostluk ve Ümit

İyimserlik ve mutluluğun dini bir araştırmada kullanılmaya çok uygun kavramlar olmasının iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Peterson’un (2000) savunduğu gibi “dini düşünce kesinliğinden dolayı iyimser olmak için özellikle kendisine olumlu katkıda bulunur” (s.51). İkincisi Levin’in (2001) iddia ettiği gibi “her din kendisinin öğretimine

katkıda bulunanlara ümit telkin etmeye çabalar” (s.138). Bazı dini bağlanma şekillerinin bireyi daha fazla ümitli hissettirebilmesine rağmen, bilhassa diğer insanlara sıkıca bağlanmanın ümitli olmada önemli bir etken olabileceği yönünde şüphelerimiz bulunmaktadır. Bu hipotez kısmen kişilik teorisinin temel ilkelerine dayanmaktadır. Bu bakış açısına göre, “sosyal kimlik süreçleri kişinin algıları, tutumları, duyguları, davranışları ve son olarak kişinin kendini algılaması hakkındaki öznel belirsizliği azaltma ihtiyacı tarafından harekete geçirilmektedir. Belirsizliği azaltma temel insani bir güdüdür.” (Hogg, 2003, s.473). Hogg (2003) aşağıdaki görüşlerle iddiasına devam etmiştir. Diğerlerine sıkı sıkıya bağlı hissetmek belirsizliğin azalmasına hizmet etmekte, dolayısıyla insanlara yardım etmek, gelecek hakkında daha korkusuz, nasıl davranması hakkında daha kendinden emin ve sosyal dünyadan ne bekleyeceği hakkında daha kesinlik hissettirmektedir. Bireyler gelecek hakkında daha kesinlik ve güven hissettiklerinde neden daha çok ümitli olduklarını anlamak zor değildir.

Ümit ve Öz-Sağlık Değerlendirmesi

Önemli sayıda araştırma ümit düzeyi yüksek bireylerin sağlık durumlarından hoşnut olmaya daha eğilimli olduklarını göstermiştir. Peterson, Seligman ve Vaillant (1988) tarafından yapılan araştırma bu düşünceye çok güçlü destek sağlamaktadır. Bu araştırmacılar ana görüşme esnasında iyimserlik düzeyi düşük tespit edilen bireylere nazaran iyimserlik düzeyi daha yüksek olan bireylerin takip eden 35 yıl boyunca sağlık durumlarından daha çok hoşnut olduklarını tespit etmişlerdir.

Ümit ve iyimserliğin daha iyi sağlık durumuyla ilişkili olmasının en az üç nedeni vardır. Birincisi, araştırmalar daha fazla ümitli insanların kötü olaylarla daha etkili bir şekilde başa çıkmaya eğilimli olduklarını göstermektedir. (Folkman, 2010). Ümit düzeyi yüksek bireyler hedeflerine ulaşmak için sıkıntılı durumlara karşı devam eden çabalamalarla tepki vermeye yatkın oldukları için sorunlarla daha etkili bir şekilde başa çıkabilirlerken daha az ümitli bireylerin sorunlu bir durumu halletmek için çabalamayı bırakma ve hayal kırıklığına uğrama olasılıkları daha yüksektir. İkincisi, ileri araştırmalar daha iyimser olan insanların sağlığa faydalı davranışlarla meşgul olma olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. (Ruthig, Hanson, Pedersen, Weber, & Chipperfield, 2011). Belki de insanlar sağlık durumlarının daha iyi olması için beklemeleri gerektiğine inanıyorlar bu nedenle geleceğin getireceklerine inanmanın faydalarından daha fazla istifade edebiliyorlar. Üçüncüsü, gelecek hakkında daha fazla ümitli olan bireylerin hayatın anlamına dair daha güçlü algı

sahibi olmaya yaktın olduklarına dair bazı deliller bulunmaktadır. (Ryff, 2012). Bu önemlidir, çünkü bir takım araştırmalar hayatın anlamına dair güçlü bir algıya sahip olmanın daha iyi sağlık durumu ile ilişkili olduğunu göstermektedir. (Krause, 2004).

Şekil 1’de görüldüğü gibi ümit ve sağlık durumu iki farklı zamanda ölçülmüştür. Bu durum, zikredilen iki kavram arasındaki nedenselliğin yönünü içeren temel bir meseleyi irdelemeyi mümkün kılmaktadır. Nedensel ilişki anket çalışması ile kesin olarak ispat edilememekle birlikte, bağımsız değişkendeki değişimin sonuçtaki değişim ile ilişkili olduğu gösterilebilirse araştırma yapıları arasında geçici düzen için daha ikna edici durum mümkün olabilir. Mevcut araştırma bağlamında bu iddia, eğer sağlık durumu ümit düzeyine bağlı ise, o zaman bireyin ümit algısı değiştiğinde, sağlık durumunun da değişmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Şekil 1’deki model bu meseleyi değerlendirmek için tasarlanmıştır. Menard’ın (1991) işaret ettiği gibi, bu tanımlama dört “teorik” boylamsal model türünden birisidir. (bkz. s.59)

İrk Etkisinin Değerlendirilmesi

W.E.B. DuBois (1902/1986) bir asırdan daha eski yazısında Siyah ırkın dini törenlerinde müziğin oynadığı merkezi rolü vurgulamak için büyük çaba sarf etmiştir. O zamandan bugüne kadar çok az şeyin değiştiğine dair önemli kanıtlar bulunmaktadır. Örneğin, Lincoln ve Mamiya (1990) “çoğu Siyahi kilise müziğinin, daha açık ifadeyle, ilahi söylemenin vaaz toplantılarında manyetik çekim ve manevi coşkunun temel aracı olarak vaazdan sonra ikinci derece öneme sahip olduğunu” savunmuşlardır. (s.346). DuBois gibi, bu araştırmacılar da müziğin merkezi rolünü müzik ve dinin kusursuz bir bütün olarak şekillendiği Afrika’ya dayandırmaktadırlar. Bu görüşlere dayanarak, yaşlı Beyazlara nazaran yaşlı Siyahların dini müziğe yönelik daha güçlü duygusal tepkilere sahip olma olasılıklarının yüksek olacağı yönünde hipotez kurduk.

Fakat ırka dayalı farklılıklar modelimizde bazı diğer noktalarda da ortaya çıkabilir. Örneğin, Lincoln ve Mamiya (1990) “cemaatsel ilahi söylemenin müşterek bağın yeniden doğrulanması için tanınmış bir araç” (s.347) olduğunu savunmuşlardır. Benzer gözlem, Siyahi müziği “beraberlik müziği” şeklinde adlandıran Cone tarafından yapılmıştır (s.5). Eğer dini müzik diğerlerine bağlanmışlık algısını destekliyor ve Siyahlar dini müziğe daha çok maruz kalıyorlarsa, o zaman, bundan büyük bir olasılıkla

Beyazlara nazaran Siyahların diğerlerine daha sıkıca bağlılık hissettiklerini bildirmeleri gerektiği sonucu çıkmaktadır.

İrk, dini müzik ve ümit arasındaki diğer ilişkiler DuBois'in (1902-1986) çalışmasına dayandırılabilir. Siyahiler kölelik yüzünden maruz kaldıkları sıkıntıları dışa vurmaya alışkın oldukları için DuBois siyahların kiliselerindeki dini müziği "keder şarkıları" şeklinde isimlendirmiştir. Fakat ilerleyen süreçte, "keder şarkılarının tüm elemleri boyunca teneffüs edilen bir ümidin var olduğuna" dikkat çekmiştir.(s.544) Sonuç olarak, Beyazlara nazaran Siyahların gelecek hakkında daha ümitli olacağına ilişkin hipotez kurduk.

Yöntem:

Örneklem

Bu araştırmanın verileri Beyaz ve Siyah ırktan yaşlı bireyler üzerine ülke çapında devam eden bir araştırmadaki görüşmelerin ilk iki dalgasından elde edilmiştir. Dini müzikle ilgili sorular sadece temel araştırmada uygulandığı için bu veri toplama dalgalarına odaklandık.

Araştırmanın örneklemini, bakım evlerine gitmemiş olup hepsi evde ikamet eden, İngilizce konuşan, en az 66 yaşında olan Siyah ve Beyaz ırktan bireylerden oluşmaktadır. Coğrafi olarak araştırmanın örneklemini, Birleşik Devletler sınırlarında (Alaska ve Hawaii sakinleri hariç) ikamet eden bireylerle sınırlandırılmıştır. Son olarak araştırmanın örneklemini, hali hazırda Hristiyanlığı yaşamakta olan, geçmişte Hristiyan olup artık herhangi bir dine inanmayan ve hayatının hiçbir döneminde herhangi bir inanca bağlanmayan bireylerle sınırlandırılmıştır. Bu araştırma din ve sağlığı kapsayan bir dizi konuyu incelemek için tasarlanmıştır. Sonuç olarak tüm inançlardan olan bireylere uygun kapsamlı bir dini ölçüm serilerini planlama çok zor olacağı için Hristiyanlıktan başka bir inanca sahip olan bireyler hariç tutuldu. Örneklemin seçiliş şeklinden dolayı aşağıda sunulan analizlerin özellikle Hristiyan dini müziği üzerine odaklandığını vurgulamak gerekmektedir.

Örneklem Sağlık Sigortası ve Yoksullar için Sağlık Yardımı Merkezleri tarafından sürdürülen yararlananlar listesinde bulunan tüm uygun bireylerden oluşmaktadır. Sağlık Sigortası ve Yoksullar için Sağlık Yardımı Merkezlerinin dosyalarından örneklemin çekilmesi için beş aşamalı bir süreç takip edildi. (Bu aşamaları daha ayrıntılı incelemek için bkz. Krause, 2002a).

Temel anket 2001’de uygulandı. Tüm mülakat verilerinin toplanması Harris Interactive (New York) tarafından yürütüldü. Araştırma için katılımcılarının evlerinde yüz yüze toplam 1500 mülakat gerçekleştirildi. Dinde ırk farklılıklarının etkisini değerlendirmede yeterli istatistiksel güç sağlanabilmesi için yaşlı Siyahlardan çok sayıda örneklem alındı. Sonuç olarak, araştırmanın birinci dalgasının örnekleme 748 Beyaz ve 752 Siyahi bireyden meydana geldi. Temel anketteki tüm soruların cevaplanma oranı %62’dir.

Araştırmanın ikinci dalgası 2004’te gerçekleştirildi. Toplam 1024 katılımcı ile başarılı bir şekilde tekrar görüşüldü, katılımcılardan 75’i görüşmeyi reddetti, 112’sinin yeri tespit edilemedi, 70’i araştırmaya katılamayacak kadar hastaydı, 11’i bakımevine taşınmıştı ve 208’i ölmüştü. Ölenleri ve bakımevine taşınanları saymazsak araştırmanın ikinci dalgası için tekrar mülakata katılma oranı %80’dir.

Verilerdeki eksik değerleri yüklemek için Tüm Bilgi Maksimum Olasılık Değerlendirme (TBMO) yöntemi kullanıldı. Liste silme yöntemi önyargılı tahminler üretebildiği için simülasyon çalışmaları TMBO yönteminin liste silmeden daha iyi olduğunu göstermiştir. (Enders, 2010). Ayrıca, Graham, Olchowski ve Gilreath’ın belirttiğine göre TMBO çoklu isnat durumu gibi cevapsız bırakılan maddeler ile uğraşmada daha çok vakit alan metotlara denk bir yöntemdir.

Tablo 1. Esas Araştırma Ölçümleri

1.	Kiliseye devam etme ^a - 1. Dalga
	Dini törenlere ne kadar sıklıkla katılırsınız?
2.	Dini müzik ^b -1. Dalga
	A. Dini müzik beni duygusal yönden yükseltir
	B. Dini müzikten büyük haz duyarım
	C. Dini müzik inancımı yenilememe ve güçlendirmeme yardım eder.
	D. Dini müzik beni Tanrı’ya daha yakın hissettirir.
3.	Diğerlerine bağlılık ^b - 1. Dalga
	A. İnancım tüm insanlar arasında ortak bir bağ görmeme yardım eder.
	B. İnancım birbirimize ne kadar çok ihtiyacımızın olduğunu anlamama yardım eder.
	C. İnancım diğer insanlardan gelebilen muazzam gücü tanımama yardım eder.
4.	Ümit ^b - 1. Dalga ve 2. Dalga
	A. Olaylara karşı daima iyimser olmaya çalışırım.

	B. Geleceğim hakkında iyimserim.
	C. Belirsizlik durumlarında genellikle en iyisini umarım.
5.	Öz-Sağlık değerlendirme- 1. Dalga ve 2. Dalga
	A. Şuandaki sağlık durumunuzu nasıl değerlendirirsiniz? ^c
	B. Yaşınızdaki diğer insanlarla kıyaslayarak sağlık durumunuzu daha iyi, benzer veya daha kötü şeklinde değerlendirir misiniz? ^d
^a Bu madde şu şekilde işaretlenmektedir: 1(asla), 2(yılda bir kereden daha az), 3(yılda yaklaşık bir veya iki defa), 4(yılda birkaç kez), 5(ayda aşağı yukarı bir defa), 6(ayda 2-3 kez), 7(hemen hemen her hafta), 8(her hafta), 9(haftada birkaç kez).	
^b Bu madde şu şekilde işaretlenmektedir: 1(asla katılmıyorum), 2(katılmıyorum), 3(katılıyorum), 4(tamamen katılıyorum).	
^c Bu madde şu şekilde işaretlenmektedir: 1(perişan), 2(fena değil), 3(iyi), 4(mükemmel).	
^d Bu madde ise şu şekilde işaretlenmektedir: 1(daha kötü), 2(benzer), 3(daha iyi).	

Aşağıdaki analizlerde sunulan örneklem sayısı 918'dir. Bu tablo ile ikinci dalga araştırmasının toplam katılımcı sayısı (1024) arasındaki fark dini müziğe yönelik duygusal tepkiler üzerine odaklanmamızdan ileri gelmektedir. Bu nedenle bazı katılımcılar asla dini müzik dinlemediklerini bildirdikleri için bu araştırmaya dahil edilmediler.

Ön analizlerde katılımcıların yaş ortalamasının 75.5 yıl (ss=6.1 yıl) olduğu, yaklaşık %36'sının yaşlı erkek olduğu, %50'sinin kendisini Beyaz olarak tanımladığı ve tamamlamış oldukları eğitim süresi ortalamasının 11.5 yıl (ss=3.4 yıl) olduğu görülmüştür.

Ölçümler

Tablo 1 bu çalışmada değerlendirilen esas yapıların ölçümlerini içermektedir. Bu göstergeleri puanlamak için kullanılan yöntemler tablonun dipnotunda gösterilmiştir.

Kiliseye Devam Etme

Temel araştırmadan önceki bir yıl boyunca resmi dini törenlere katılım sıklığı bir tek geniş kapsamlı madde ile değerlendirilmektedir. Bu göstergedeki yüksek puan kiliseye daha sık devam etmeyi göstermektedir. Aritmetik ortalama 6.1'dir (ss=2.5).

Dini Müziğe Duygusal Tepkiler

Bu yapı Krause (2002b) tarafından geliştirilen dört gösterge ile değerlendirilmektedir. Yüksek puan, katılımcıların dini müziğe daha güçlü

bir duygusal tepki verdikleri anlamına gelmektedir. Bu karma özeti aritmetik ortalaması 13.7'dir (ss=2.2)

Dini müzikle ilgili maddelerin cevaplanması sırasında, katılımcılara hem kilise içinde hem de kilise dışında dinledikleri dini müziği düşünmeleri konusunda talimat verildi. Sonuç olarak, her iki sosyal ortamda dini müzik dinleme üzerine odaklanmamızın nedeninden kısaca bahsetmemiz önem arz etmektedir. Birtakım ilahiyatçılar, sağlam bir inanç oluşturmanın sık sık pekiştirme ve gayret gerektiren zorlu bir iş olduğunu savunmaktadırlar (örn. Tillich, 1987). Bu bilgiyi mevcut araştırma bağlamında düşündüğümüzde, bireylerin dini müziğin hissettirdiği güçlü duyguları desteklemek ve böylece inançlarını daha fazla pekiştirmek için kilise dışında da (örn. evde) dini müziğe başvurabilecekleri aklı gelmektedir. Dini törenlerde özel uygulamaların oynadığı önemli rolün kanıtı Marshall'ın (2002) şekilsel, inanç ve ibadet teorisine dayanmaktadır. Marshall'ın bununla ilgili ifadelerinden birisi şudur; "özel dini tören biçimlerinin kullanımı daha genel dini tören biçimleri ile, isteğe bağlı bir tamamlayıcı olarak, birleşim meydana getirecektir" (Marshall, 2002, s.375). Sağlık üzerinde dini müziğin etkisini daha kesin olarak ölçmek için, kilise içinde olduğu kadar kilise dışında da dini müzik dinleme üzerine odaklanarak daha kapsamlı analizler yapmaya çalıştık.

Karşılıklı İlişki ve Dostluk

Karşılıklı ilişki ve dostluk duyguları Krause (2002b) tarafından tasarlanan üç gösterge ile ölçüldü. Tablo 1'de görüldüğü gibi, bu yapıyı ölçen maddelerde katılımcılara tüm insanlar arasında ortak bir bağ hissedip hissetmedikleri, insanların birbirlerine ne kadar çok muhtaç olduklarını takdir edip etmedikleri ve diğerlerinden gelebilen gücü farkedip farketmedikleri sorulmaktadır. Bu yapıdaki yüksek puan diğerlerine daha güçlü bir bağlılık algısını göstermektedir. Bu bileşiğin aritmetik ortalaması 10.6'dır (ss= 1.6).

Ümit

Birinci ve ikinci dalga görüşmelerde aynı ümit ölçümleri uygulandı. Bu üç maddeli bileşikteki ilk iki gösterge Scheirer ve Carver (1985) tarafından geliştirilmiştir. Üçüncü gösterge ise Krause (2002b) tarafından

tasarlanmıştır. Bu göstergeden alınan yüksek puan ümidin çokluğunu göstermektedir (1. Dalga AO 9.5, ss= 1.5; 2. Dalga AO 9.4, ss= 1.8)[†]

Öz-Sağlık Değerlendirmesi

Öz-sağlık değerlendirmesini ölçmek için yaygın biçimde kullanılan iki gösterge bu çalışmaya dahil edilmiştir (McDowell & Newell, 1996). İlk soruda katılımcılardan halihazırdaki sağlık durumlarını belirtmeleri istenmekte, ikinci soruda ise sağlık durumlarını yaşlıları ile kıyaslamaları istenmektedir. Her iki madde de birinci ve ikinci dalga araştırmalarda uygulanmıştır. Bu göstergelerdeki yüksek puan daha iyi sağlık durumu anlamına gelmektedir. 1. Dalgada aritmetik ortalama 5.2 iken (ss=1.2) 2. Dalgada aritmetik ortalama 5.0'tir (ss= 1.3). İki sağlık göstergesi arasındaki korelasyon katsayısı 1. Dalgada .480 iken ($p < .001$), 2. Dalgada .577'dir ($p < .001$).

İrk

Öz-ırk tanımlaması ikili bir biçimde işaretlenmiştir (1 Beyaz, 2 Siyah).

Demografik Kontrol Değişkenleri

Esas araştırma yapıları arasındaki ilişkiler istatistiksel olarak kontrol edilen yaş, cinsiyet ve eğitim durumu sonuçlarından sonra değerlendirilmiştir. Yaş ve eğitim durumu devam eden bir biçimde işaretlenmektedir (örn. x yıllar), oysa cinsiyet ikili bir değişken biçiminde ifade edilmektedir (1 erkek, 2 bayan). Geniş kapsamlı bulgular, fiziksel sağlık sorunları ile karşılaşmaya çoğunlukla eğitim düzeyi düşük bireylerin, erkeklerin ve yaşlıların yatkın olduklarını gösterdiği için kontrol değişkenleri olarak yaş, cinsiyet ve eğitim durumu dahil edilmiştir (Yaşlanma ile ilgili istatistikler için bkz. Federal Kurumlararası Forumu, 2010).

Sonuçlar

Bu araştırmadan elde edilen bulgular üç kısımda sunulmaktadır. Araştırma modelinin değerlendirilmesini kapsayan bazı teknik konular

---

[†] Bazı araştırmacıların umut ve iyimserlik arasında bir ayırım yapmalarına rağmen, genelde aynı temel yapıyı değerlendirdiklerine inanıyoruz. Bu görüş, sözkonusu iki kavram arasındaki örtüşmenin oldukça fazla olduğuna ve ölçülen bu yapılarıdaki şekil farklılıklarına rağmen, bağıntılarının "dikkat çekici bir şekilde benzer" olduğuna işaret eden Peterson ve Seligman'ın (2004) görüşleriyle uyumludur (s.570)

birinci kısımda ele alındı. Sonra ikinci kısımda, esas araştırma yapıları için güvenilirlik yapıları sunuldu. Üçüncü kısım ise mevcut araştırma bulgularından oluşmaktadır.

Model Tahmini Meseleleri

Şekil 1'deki model LISREL istatistik yazılım programının 8.80 versiyonunda maksimum olasılık tahmin aracı ile değerlendirilmiştir (du Toit & du Toit, 2001). Bu tahmin aracının kullanımı gözlenen göstergelerin çok değişkenli normal bir yayılıma sahip oldukları varsayımına dayanmaktadır. (Burada gösterilmeyen) ön testler bu varsayımın tutmadığını göstermiştir. Çok değişkenli normallikten sapma ile başa çıkmak için birkaç yöntem olmasına rağmen, du Toit ve du Toit (2001) tarafından ele alınan basit yaklaşım bu araştırmada uygulanmıştır. Bu araştırmacılar bir modeli hesaplamadan önce gözlemlenmiş göstergelerin ham puanlarını normal puanlara dönüştürmek suretiyle sözkonusu varsayım uyumsuzluğunun üstesinden gelinebileceğini bildirmişlerdir (du Toit & du Toit, 2001, s. 143). Bu görüşler ışığında, aşağıda sunulan analizler normalize edilen gözlemlenmiş göstergeler ile yürütülmektedir.

Ümit ve öz-sağlık değerlendirmesinin iki farklı zamanda ölçülmesi nedeniyle, veriye en uygun modeli belirleyebilmek için bu yapıların ölçülmesini kapsayan iki önemli mesele üzerinde durulması gerekmektedir. Birincisi ölçüm modelinin unsurlarının (örn. faktör yükü ve ölçüm hatası koşullarının) zamanla değişip değişmediklerinin belirlenmesi zorunludur (Bollen, 1989). (Burada gösterilmeyen) ön testlerde faktör yükleri ve ölçüm hatası koşullarının zamanla sabit kalmadıkları görülmüştür. Bu durum, katılımcıların ümit ve sağlıkla ilgili düşüncelerinin zamanla değişebileceğini göstermektedir. Bu olasılık hakkındaki çıkarım tamamen kesin olmamakla birlikte, mevcut araştırma bulguları yeniden incelenirken bu konunun akılda tutulması gerekmektedir.

İkinci bir konu, özdeş ümit ve öz-sağlık değerlendirmesi göstergelerindeki ölçüm hatası koşullarının zaman içinde ilişki gösterip göstermediğine bakılması gerekmektedir. (Burada gösterilmeyen) ön testler ölçüm hatası koşullarının zaman içinde anlamlı bir ilişki gösterdiğini ortaya koymuştur.

İkinci mesele, benzer ümit ve öz-sağlık değerlendirmesi göstergeleri için ölçüm hatası koşullarının zamanla ilişkili olup olmadığının anlaşılması gerekmektedir.

Daha önce söz edildiği gibi, cevapsız maddelerin üstesinden gelmek için Tüm Bilgi Maksimum Olasılık Değerlendirme (TBMO) algoritması kullanılmıştır. Bu yöntem kullanılırken, LISREL yazılım programı yalnız iki uyuşum ölçümü sağlamaktadır. Birincisi tam bilgi maksimum olabilirlik ki-kare istatistiğidir, $\chi^2(155) = 448.727$, $p < .001$. Bununla birlikte, aslında bu istatistik mevcut araştırmadaki gibi örneklem büyükse modelin veriye uygunluğunu eksik tahmin etmeye eğilimlidir. Modelin veriye uygunluğuna yönelik daha iyi kavrayış ikinci uyuşum ölçümü, yani Ortalama Karekök Hatası Tahmini (OKHT) tarafından sağlanmaktadır. OKHT'nin bu araştırmadaki son model için tahmin değeri .44'tür. Kelloway'ın (1998) işaret ettiği gibi, .50'nin altındaki değerler veriye uygunluğun çok iyi olduğunu göstermektedir.

Çok Maddeli Ölçümler için Güvenirlilik Tahminleri

Tablo 2 araştırma modelinin hesaplanmasından elde edilen ölçüm hatası koşulları ve faktör yüklerini içermektedir. Birçok maddeye sahip araştırma ölçümlerinin güvenirliliği hakkında bilgi verdikleri için bu katsayılar önemlidir. Araştırmacılar kesin bir puan üzerinde görüş birliğine henüz varamamış olsalar da, çoğu araştırmacı .600'ün üzerindeki standardize faktör yüklerinin oldukça iyi bir güvenirliliğe sahip olduğunu kabul etmektedirler (Kline, 2005). Tablo 2'de .577 den .905' kadar olan standardize faktör yükleri dizisinde sadece bir faktör yükünün .600'ün altında olduğu ve bu tahmin (.577) ile hedef değer arasındaki farkın minimum olduğu görülmektedir.

Gözlenen göstergelerle ilişkili olan faktör yükleri ve ölçüm hatası koşulları her bir maddenin güvenirliliği hakkında faydalı bilgi vermesine rağmen, bir bütün olarak çoklu maddeli ölçeklerin güvenirliliği hakkında birşeyler bilmek faydalı olabilir. Neyse ki, DeShon (1998) tarafından sağlanan bir formül ile bu güvenirlilik ölçümleri hesaplanabiliyor. Bu işlem Tablo 2'deki faktör yükleri ve ölçüm hatası koşullarına dayanmaktadır. DeShon tarafından tanımlanan işlemleri bu verilere uygulayarak Şekil 1'de yer alan çoklu maddeli yapılar için aşağıdaki güvenirlilik ölçümleri elde edilmiştir: dini müziğe duygusal tepkiler (.942), diğerlerine bağlılık (.914), ümit-1. dalga (.791), ümit- 2. dalga (.849). Bir bütün olarak ele aldığımızda bu değerler mevcut araştırmada çok maddeli ölçümlerin kabul edilebilir bir güvenirlilik seviyesine sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Çok Maddeli Çalışma Ölçeklerinin Ölçüm Hata Parametresi Tahminleri

Yapı	Faktör Yüğü ^a	Ölçüm Hatası ^b
1. Dini Müzik (1. Dalga)		
A. Müzik beni yükseltir ^c	.888	.212
B. Müzik beni çok neşelendirir	.900	.190
C. Müzik inancımı yeniler	.890	.208
D. Müzik beni Tanrı'ya yaklaştırır	.905	.181
2. Diğerlerine bağlılık (1. Dalga)		
A. İnsanlar arasında ortak bağ görme	.900	.189
B. Başkalarına ne kadar muhtaç olduğumuz	.890	.208
C. Diğer insanlardan güç alma	.859	.263
3. Ümit (1. Dalga)		
A. İyimser olmaya çalışma	.755	.429
B. Gelecek hakkında iyimserlik	.765	.415
C. Genellikle en iyisini ummak	.720	.481
4. Ümit (2. Dalga)		
A. İyimser olmaya çalışma	.699	.512
B. Gelecek hakkında iyimserlik	.847	.283
C. Genellikle en iyisini ummak	.870	.242
5. Öz-sağlık değerlendirmesi (1. Dalga)		
A. Şuandaki sağlık durumu	.0808	.347
B. Diğerlerine nazaran sağlık durumu	.577	.667
6. Öz-sağlık değerlendirmesi (2. Dalga)		
C. Şuandaki sağlık durumu	.776	.397
D. Diğerlerine nazaran sağlık durumu	.710	.495
Not: n=918 ^a Faktör yükleri bütünüyle standardize edilmiş çözümden alınmıştır. Her bir gizli yapıda ilk listelenen madde standart olmayan çözümde 1.0'de sabitlenmiştir. ^b Ölçüm hatası durumları tamamen standardize edilmiş çözümden alınmıştır. Tüm faktör yükleri ve ölçüm hata durumları .001 seviyesinde anlamlıdır. Amacı belirlemek için ^c maddesinin içeriği başka kelimelerde ifade edilmiştir. Her bir maddenin tam metni için Tablo 1'e bakınız.		

Anlamlı Bulgular

Tablo 3 araştırma modelinin hesaplanmasıyla ortaya çıkan anlamlı bulguları içermektedir. Bütün olarak ele alındığında, sonuçlar esas

hipotezleri desteklemektedir. Daha belirgin olarak, veriler kiliseye sıklıkla devam eden yaşlı bireylerin dini müziğe daha güçlü duygusal tepkiler verdiklerini bildirme eğiliminde olduklarını göstermektedir ($\beta = .258, p < .001$). Diğer taraftan sonuçlar, dini müziğe daha güçlü duygusal tepkiler veren yaşlı bireylerin diğerlerine yakından bağlılık hissettiklerini söyleme olasılıklarının yüksek olduğunu göstermektedir ($\beta = .543, p < .001$). Sosyal ve davranış bilimi standartlarına göre bu ilişkinin öneminin oldukça büyük olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ayrıca Tablo 3'teki veriler kendisini diğerlerine sıkıca bağlanmış hisseden yaşlı bireylerin gelecek hakkında ümitli olduklarını söyleme ihtimallerinin yüksek olduğunu göstermektedir ($\beta = .243, p < .001$). Bundan başka, 1. Dalgada gelecek hakkında ümitli olan önceki araştırmadaki katılımcıların sağlık durumlarını daha iyi olarak belirtme olasılıkları yüksektir ($\beta = .254, p < .001$). Fakat daha da önemlisi, sonuçlar 2. Dalgada daha ümitli olan yaşlı bireylerin sağlık durumlarını daha iyi olarak bildirdiklerini göstermektedir ($\beta = .264, p < .001$). Daha genel bir şekilde bakıldığında, bu bulgu ümitteki değişimin zamanla sağlıktaki değişimle ilişkili olduğunu gözler önüne sermektedir.

Tablo 3. Dini Müzik, Ümit ve Öz-Sağlık Değerlendirmesindeki Değişim

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişkenler						
	Kiliseye Devam (1. Dalga)	Dini Müzik (1. Dalga)	Diğerlerine Bağlılık (1. Dalga)	Ümit (1. Dalga)	Ümit (2. Dalga)	Öz-sağlık Değerlendirmesi (1. Dalga)	Öz-sağlık Değerlendirmesi (2. Dalga)
Yaş	.047 ^a -.019 ^b	-.006 -.001	.006 (.001)	.049 (.004)	-.025** (-.002)	.020 (.002)	-.061 (-.006)
Cinsiyet	-.096** (-.501)	-.135*** (-.145)	-.055* (-.061)	.025 (.025)	.043 (.040)	.072 (.101)	-.026 (-.035)
Eğitim	.133*** (.098)	-.138*** (-.021)	-.017 (-.003)	.070 (.010)	.054 (.007)	.186*** (.037)	.076* (.014)
İrk	-.119*** (-.598)	-.204*** (-.210)	-.011 (-.011)	-.155*** (-.147)	-.012 (-.011)	.184*** (.248)	.039 (.051)
Kilise. Devam (1. Dalga)		.258*** (.053)	.210*** (.044)	.085* (.016)	.125*** (.023)	.103* (.027)	.012 (.003)
Dini Müzik (1. Dalga)			.543*** (.558)	.179*** (.165)	.064 (.057)	-.011 (-.014)	-.036 (-.044)
Diğer. Bağlılık (1. Dalga)				.243*** (.218)	-.042 (-.036)	-.002 (-.002)	.087 (.106)
Ümit					.244*** (.235)	.254*** (.361)	-.121* (-.164)

(1. Dalga)							
Ümit							.364*** (.513)
(2. Dalga)							
Öz-Sağ.							.508*** (.484)
Değerlen.							
(1. Dalga)							
Çoklu R²	.034	.179	.424	.218	.099	.159	.441

Not: N=918 ^a Standardize Regresyon Katsayısı ^b Metrik (standardize olmayan) Regresyon Katsayısı *p < .05. **p < .01. ***p < .001.

Analizlerde önceden tahmin edilmeyen bir bulgu ortaya çıkmıştır. Tablo 3'te 1. Dalgada gelecek hakkında daha ümitli olan yaşlı bireylerin 2. Dalgada sağlık durumları hakkında daha az hoşnutluk bildirmeye eğilimli oldukları görülmektedir ($\beta = -.121$, $p < .05$). Bu bulgunun nedenleri kesin olarak tespit edilememekle birlikte, tüm araştırma modeli bağlamında bu katsayıya bakma, en makul açıklama olabilir. 1. Dalgadaki ümit ve 2. Dalgadaki sağlık durumu arasındaki ilişki 2. Dalgada hesaba katılan ümit etkisinden kaynaklanmaktadır. Campbell ve Stanley'in (1963) daha önce belirttiği gibi, 1. Dalgadaki ümit değerleri 2. Dalgada ortalamaya doğru olan gerilemeden dolayı ümit değerlerinde bir sapma gösterme olasılığı bulunmaktadır. Bu durum, ümit ölçüm puanları ortalamaya doğru gerilemeden dolayı zamanla düşme göstermiş olsa bile, 2. Dalgada insanların sağlık durumlarını iyi olarak hissedebildikleri anlamına gelmektedir.‡

Beklediğimiz gibi, verilerde ırksal farklılığın oldukça güçlü olduğu gözlemlendi. Bu araştırmaya nüfuz eden ırk etkisini doğru şekilde açıklamak için veriyi iki yönlü incelemek faydalı olacaktır. Birincisi, varsayıldığı gibi, Tablo 3'teki bulgular yaşlı Beyazların yaşlı Siyahlara göre dini müziğe güçlü duygusal tepki verme olasılıklarının daha düşük olduğunu göstermiştir ($\beta = .204$, $p < .001$). Irk üzerine veri sunma

‡ Aritmetik ortalamaya doğru gerilemenin meydana gelmiş olduğuna dair herhangi bir delil bulabilmek için bazı ek analizler uyguladık. İki çift değişken oluşturmak suretiyle bu başarılıydı. Ümit indeksinde en yüksek olasılık puanı 12'dir. 167 araştırma katılımcısının hepsi 12 puana sahipti. Birinci çift değişken 1. Dalgada ümit ölçeği üzerine puanı 12 olanları (1 şeklinde puanlandı) tüm diğerleri ile (0 şeklinde puanlandı) karşılaştırmaktadır. Bunun akabinde, 1. Dalga ümit puanları 2. Dalga ümit puanlarından çıkarılmıştır. İkinci çift değişken, puanı zamanla azalan katılımcıları (1 şeklinde puanlandı) tüm diğerleri ile (0 şeklinde puanlandı) karşılaştırmaktadır. Sonra, iki çift değişkenle basit bir çapraz çizelgeleme hesaplandı. Veriler 1. Dalgada ümit ölçeğinden en yüksek puan alan katılımcıların %71.3'ünün zamanla ümit puanlarında bir azalma olduğunu göstermektedir. Bu ilk bilgiler verilerde ortalamaya doğru bir gerilemenin meydana gelmiş olduğu düşüncesine uygundur.

konusunda ikinci yol daha karmaşıktır, çünkü o araştırma modelinin tümünü etkileyen doğrudan, dolaylı ve tüm etkileri kapsamaktadır. Bir örnek bu ifadelerin anlamını daha anlaşılır hale getirecektir. Bu konuda bulgular yeniden incelendiğinde yaşlı Siyahların dini müziğe daha güçlü duygusal tepki verdikleri, dini müziğe daha güçlü duygusal tepki veren bireylerin böylece, kendilerini diğerlerine yakından bağlı hissettikleri görülmüştür. Daha teknik tabirle, bu sonuçlar ırkın dini müzik sayesinde dolaylı olarak oluşan diğerlerine bağlanmışlık duyguları üzerinde dolaylı bir etki uyguladığını göstermektedir. Bu dolaylı etkiyi Tablo 3'te gösterilen doğrudan etki ile toplayarak toplam etki olarak ele almak ırk ve diğerlerine bağlanmışlık duyguları arasındaki ilişkiye daha iyi bir bakış açısı sağlamaktadır. Bir gizli değişken modelinde doğrudan, dolaylı ve toplam etkilerle ilişkilerin bozulması literatürde etkilerin ayrışması olarak adlandırılmaktadır.

Irkı kapsayan iki ayrışma etkisi özellikle önemlidir. Birincisi, Tablo 3'teki bulgulara bakıldığında başlangıçta diğerlerine bağlanmışlık duygularında istatistiksel olarak önemli ırksal farklılıklar olmadığı izlenimi oluşabilir ($\beta = .011$, ns). Ancak, modelin yol açtığı doğrudan ve toplam etkiler hesaba katıldığında farklı bir bakış ortaya çıkmaktadır. Belirgin bir biçimde, Tablo 3'teki verilerin aksine başka veriler diğerlerine bağlılık üzerinde dolaylı ırk etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir ($\beta = -.152$, $p < .001$; Tablo 3'te gösterilmedi). Bu dolaylı etki doğrudan etkiye eklenerek toplam etki olarak ele alındığında yaşlı Siyahların yaşlı Beyazlara göre diğerlerine sıkıca bağlanma olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmektedir (toplam etki = $-.011 + -.152 = -.162$; $p < .001$; Tablo 3'te gösterilmedi). Diğer yönden bakıldığında, bu bulgulardan diğerlerine bağlanma duyguları üzerinde ırk etkisinin yaklaşık %94'ünün dolaylı olarak model sayesinde meydana geldiği görülmektedir ($-.152 / -.162 = .938$). Daha somut terimlerle anlatacak olursak, bu sonuçlar kiliseye daha sık gittikleri ve dini müziğe daha güçlü duygusal tepkiler vermeye eğilimli oldukları için yaşlı Siyahların yaşlı Beyazlara nazaran diğerlerine daha sıkıca bağlandıklarını ortaya koymaktadır.

Irkı kapsayan ikinci ayrışma etkisi daha belirgin bir biçimde ırk ve ümit arasındaki ilişkide görülmektedir. Tablo 3'te ki sonuçlar 1. Dalgada yaşlı Beyazların yaşlı Siyahlara göre daha az ümitli olmaya eğilimli olduklarını göstermektedir ($\beta = -.155$, $p < .001$). Aslında bu ilişkinin gücü görüldüğünden çok daha büyüktür. (Tablo 3'te gösterilmeyen) daha ileri analizlerde 1. Dalgada ümit üzerinde ırkın dolaylı etkisinin istatistiksel olarak

anlamli olduğu görülmüştür ($\beta = -.092$, $p < .001$). Doğrudan ve dolaylı etkiler toplandığında toplam etki ($\beta = -.246$, $p < .001$) yaklaşık %59 daha büyüktür ($-.092/-.155 = .594$). Daha bağımsız bir şekilde incelendiğinde, bu veriler kiliseye daha sık gittikleri, dini müziğe daha güçlü duygusal tepki verdikleri ve diğerlerine daha sıkı bağılılık hissettikleri için yaşlı Siyahların yaşlı Beyazlardan daha ümitli olduklarını göstermektedir.

Etkileri ayırıştırma işlemleri az bir dikkatle görülebilen diğer bir değişken etkisi konusunda önemli bir anlayış sağlamaktadır. Cemaatsel yaşamda dini müziğin oynadığı önemli rolü anlamada bu ilişki şimdi çok daha fazla yardımcı olmaktadır. Kiliseye sıklıkla giden insanların kendilerini diğerlerine yakından bağılı hissetmeye eğilimli olduklarını gösteren bazı bulgular bulunmaktadır (Krause, 2012). Ancak, kiliseye devam etmenin diğerlerine bağlanma duygularını neden etkilediği tamamen anlaşılmiş değildir. Mevcut araştırmanın bulguları bu konuya biraz ışık tutmaktadır. Tablo 3'teki veriler kiliseye daha sık giden yaşlı bireylerin diğerlerine daha yakından bağlanmaya eğilimli olduklarını göstermektedir ($\beta = .210$, $p < .001$). Bununla birlikte, (Tablo 3'te gösterilmeyen) ileri analizlerde dini müzik sayesinde gerçekleşen diğerlerine bağılılık duyguları üzerinde kiliseye devamın dolaylı etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($\beta = .140$, $p < .001$) ve sonuç olarak toplam etkinin oldukça tatmin edici düzeyde olduğu görülmüştür ($\beta = .350$, $p < .001$). Başka yönden bakıldığında bu etkileri ayırıştırma işlemleri, diğerlerine bağlanma duyguları üzerinde kiliseye devam etkisinin %40'ının dolaylı olarak dini müzik sayesinde olduğunu göstermektedir ($.140/.350 = .400$). Diğerleri ile yakın ilişkiler geliştirmek Hristiyan inancının temel amaçlarından birisidir (Krause, 2008). Burada sunulan etkileri ayırıştırma işlemleri bu görevin yerine getirilmesinde dini müziğin önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Tartışma

Schleiermacher'ın (1799/1994) yüzyıllar önce yazdığı şu yazı müziğin dini hayatta oynadığı önemli rolü çok etkili bir şekilde anlatmaktadır:

Kutsal ilahi ve korolarda, sınırlı nutukların anlatamadığı nefesler vardır. Herkes doyuncaya, kutsal ve sonsuzlukla doluncaya dek düşünce ve duyguların nağmeleri yer değiştirir ve birbirlerini destekler. Bu durum, dindar bireylerin birbiri üzerindeki etkisidir. Böylece onların doğal ve ebedi birleşimi meydana gelir.(s.152)

Bu sezgilerden iki önemli nokta ortaya çıkmaktadır. Birincisi o, kutsal desteklemede dini müziğin oynadığı eşsiz rolü göstermektedir- dini müzik kelimelerin layığıyla anlatamadığı duygu ve sezgileri iletmektedir. İkincisi, hayatı kutsal ile doldurma, müminlerin içinde mevcut olan güçlü sosyal destekle sağlanabilir. Bu görüşlerin yüzyıldan eski olması ve dini hayatı bu kadar çok temel alması nedeniyle, deneysel araştırmalarda aslında ihmal edilmekte olduklarını bulmak şaşırtıcıdır. Bu araştırmanın amacı yaşlı insanlar üzerine yapılan boylamsal bir araştırmadan elde edilen verileri kullanarak dini müziğe duygusal tepkiler, diğerlerine bağlılık duyguları ve sağlık arasındaki ara bağı keşfederek bilgi tabanındaki bu önemli boşluğa değinmektir.

Çalışmamızdan üç önemli bulgu ortaya çıkmıştır. Birincisi, veriler dini müzikle daha duygusal olarak ilgilenen yaşlı bireylerin kendilerini diğerlerine sıkıca bağlı hissetme olasılıklarının yüksek olduğunu göstermektedir. İkincisi, kendilerini diğerlerine sıkıca bağlı hisseden bireyler esasen sağlık durumlarından daha çok memnun olmaya eğilimlidirler, çünkü daha geniş toplumsal düzene sıkıca bağlı olma algısı gelecek hakkında kendilerini daha çok ümitli hissetmelerine yardım etmektedir. Üçüncüsü, ırk bu esas değişkenler üzerinde önemli bir etki meydana getirmektedir. Daha belirgin olarak, yaşlı Siyahlar dini müzikten çok fazla etkilenmeleri nedeniyle diğerlerine sıkıca bağlı hissetme olasılıkları yüksektir. Dahası, yaşlı Siyahlar gelecek hakkında yaşlı Beyazlardan daha fazla ümitli olmaya eğilimlidirler. Dini müzik bu ilişkide de önemli bir rol oynamaktadır.

Şüphesiz bu çalışmada sunulan araştırma dini hayatın çok geniş meçhul bir alanına ilk dalıştan biraz daha fazlasıdır. Sonuç olarak dini müziğin muhtemel etkileri hakkında araştırmacılar daha çok bilgi edinmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu ilişkiyi incelemek isteyen araştırmacılar tarafından en az sekiz konu irdelenmelidir. Birincisi, bulgularımız dini müziğin diğerlerine bağlanma algısını besleyebildiğini göstermiştir. Bu ilişkinin sadece dini müziğe özgü olup olmadığını veya diğer seküler müzik türlerinin de aynı etkiye sahip olup olmadığını bilmek önemlidir. İkincisi, Şekil 1'deki modele göre ümit diğerlerine bağlanmanın etkileri aracılığıyla sağlık üzerinde etkili olmaktadır. Bununla birlikte diğer araçlar da etkili olabilir. Örneğin, belki diğerlerine bağlanma duygusu daha iyi sağlık durumu ile ilişkili olan sevgi ve şefkat duygusunu beslemeye eğilimlidir. Üçüncüsü, az önce sunulan analizler sadece dini müzik ile ilişkili olan pozitif duygulara odaklanmaktadır. Ancak dini müzik negatif duygular da

hissettirebilir. Örneğin bir cenaze töreninde çalan dini müzik, büyük üzüntü duygularına neden olabilir. Diğer negatif duygular gibi bu da tanımlanmalı ve deneysel olarak incelenmelidir. Dördüncüsü, dini müzik genellikle melodi ve sözlerden oluşmaktadır. Dahası, dini müzik dini törenler süresince diğer dindarlarla sıklıkla paylaşılmaktadır. Bu durum, dini müziğin sözlerinden, melodilerinden veya kilise üyesi arkadaşların onu halisane bir şekilde paylaşma eyleminden kaynaklanabilen güçlü duyguların uyanma olasılığını artırmaktadır. Üçünün tamamının rol oynayacağına şüphe ile yaklaşmaktayız. Fakat bu deneysel bir şüphedir. Eğer dini müziğin faydaları sözlerden kaynaklanıyorsa, o zaman araştırmacıların onların içine gömülü olan özel mesajlar hakkında daha çok bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Belki bazı sözler diğerlerinden daha fazla değer taşımaktadır. Beşincisi bu araştırmada kullanılan ölçekler, araştırmaya katılanların evde veya kilisede dini müzik dinleme durumlarını sorgulamaktadır. Araştırmacıların kilisede dini müzik dinlemek kadar evde dini müzik dinlemenin de aynı potansiyel fayda etkisine sahip olup olmadığına bakmaları gerekmektedir. Altıncısı bazı cemaatler dini müzikten sakınmaktadırlar. Bu cemaatlerde bağlılık duygusu dini törenlerinde müziğe merkezi bir önem atfedilen cemaatlerdeki kadar güçlü müdür?. Yedincisi, birey dini tören süresince pasif olarak dini müzik dinleyebilir veya cemaat tüm dini tören boyunca aktif olarak ilahi söylemeye katılabilir. Bu, dini müziğe katılım düzeyini yol açtığı faydaların kapsamından belirleyebilme olasılığını artırmaktadır. Sekizincisi, şimdi sunulan analizler ırkın dolaylı etkileri üzerine odaklanmaktadır. Fakat ırkın dolaylı bir etken olarak ta görev yapması olasıdır. Bu dini müziğin diğerlerine bağlanma duyguları üzerindeki etkilerinin Beyazlara nazaran Siyahlarda daha güçlü olduğu anlamına gelmektedir. Diğer istatistiksel etkileşim hususlarında olduğu gibi bu da bir gizli değişken altgrup analizi ile değerlendirilebilir.

Bu (ve diğer) konuları belirleme sürecinde, araştırmacılar mevcut araştırmadaki noksanlıkların üstesinden gelmek için çaba sarfetmelidirler. Birincisi, bu araştırmanın verileri birden fazla zamanda elde edilmiş olmasına rağmen, dini müziğin gözlemlediğimiz faydalı etkilere neden olduğunu kesin bir dille ifade etmek mümkün değildir. Bu konu sadece deneysel tasarıma dayalı araştırmalarla kesin olarak çözümlenebilir. İkincisi, mevcut araştırmadaki ölçümler kilisedeki müzik ile evde hoşlanılan müziğe yönelik duygusal tepkileri birleştirmektedir. Bununla birlikte geçmişe bakıldığında, her bir sosyal ortamda dinlenen dini müziğin etkilerini ayrı ayrı değerlendirmek daha iyi olabilir.

Pek çokları Friedrich Muller’i dinler arası mukayesenin babası olarak kabul etmektedir. O, dini müziğin “ruhun dili olduğunu fakat yorumun gücünü aştığını” savunmuştur. “Bu bir şey demektir, fakat o şey bu akıl ve mantık dünyasına ait bir şey değil tariflerin ötesinde olmasına rağmen, tamamen gerçek, diğer dünyaya ait bir şeydir” (Muller, 1905/2007, p. 141). Çalışmamızda sınırlılıklar olmasına rağmen ümit ederiz ki bulgular ve öne sürdüğümüz konular diğer araştırmacıları Muller’in döneminden beri (1905-2007) incelenmemiş olarak kalan dini müziğin yakalanması zor yönlerini araştırmaya cesaretlendirir.

KAYNAKÇA

- BARNA, G. (2006). The state of the church 2006. Ventura, CA: The Barna Group.
- BOLLEN, K. A. (1989). Structural equations with latent variables. New York, NY: Wiley.
- CAMPBELL, D. T., & Stanley, J. C. (1963). Experimental and quasi-experimental designs for research. Chicago, IL: Rand McNally.
- CONE, J. (1972). The spirituals and the blues. New York, NY: Seabury.
- DEAUX, K. (1996). Social identification. In E. T. Higgins & A. W. Kruglanski (Eds.), Social psychology: Handbook of basic principles (pp. 777–798). New York, NY: Guilford.
- DESHON, R. P. (1998). A cautionary note on measurement error correlations in structural equation models. *Psychological Methods*, 3, 412–423.
- Du TOIT, M., & Du TOIT, S. (2001). Interactive LISREL: User’s guide. Lincolnwood, IL: Scientific Software International.
- DUBOIS, W. E. B. (1986). Writings. New York, NY: Library Classics of America. (Original work published 1902)
- DULIN, J. (2011). How emotion shapes religious cultures: A synthesis of cognitive theories of religion and emotion theory. *Culture and Psychology*, 17, 223–240.
- DURKHEIM, E. (1965). Elementary forms of religious life. London, UK: George, Allen Unwin. (Original work published 1915)
- EDWARDS, J. (2011). A music and health perspective on music’s perceived “goodness.” *Nordic Journal of Music Therapy*, 20, 90–101.

- ENDERS, C. K. (2010). *Applied missing data analysis*. New York, NY: Guilford.
- Federal Interagency Forum on Aging Related Statistics. (2010). *Older Americans 2010: Key Indicators of well-being*. Washington DC: Government Printing Office.
- FOLKMAN, S. (2010). Stress, coping, and hope. *Psycho-Oncology*, 19, 901–908.
- GRAHAM, J. W., OLCHOWSKI, A. E., & GILREATH, T. D. (2007). How many imputations are really needed? Clarifications of multiple imputation theory. *Prevention Science*, 8, 206–213.
- GREELEY, A. (1974). *Ecstasy: A way of knowing*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- HOGG, M. A. (2003). Social identify. In M. R. Leary & J. P. Tangney (Eds.), *Handbook of self and identity* (pp. 462–479). New York, NY: Guilford.
- JAMES, W. (1997). *Selected writings – William James*. New York, NY: Book-of-the-Month Club. (Original work published 1902)
- KELLOWAY, E. K. (1998). *Using LISREL for structural equation modeling*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- KLINE, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York, NY: Guilford.
- KOENIG, H. G., KING, D. E., & CARSON, V. B. (2012). *Handbook of religion and health*, 2nd edition. New York, NY: Oxford University Press.
- KRAUSE, N. (2002a). Church-based social support and health in old age: Exploring variations by race. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 57B, S332–S347.
- KRAUSE, N. (2002b). A comprehensive strategy for developing closed-ended survey items for use in studies of older adults. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 57B, S263–S274.
- KRAUSE, N. (2004). Stressors in highly valued roles, meaning in life, and the physical health status of older adults. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 59B, S287–S297.
- KRAUSE, N. (2008). *Aging in the church: How social relationships affect health*. West Conshohocken, PA: Templeton Foundation Press.
- KRAUSE, N. (2012). Parental religious socialization practices, connectedness with others, and depressive symptoms in late life. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 22, 135–154.
- LEVIN, J. S. (2001). *God, faith, and health: Exploring the spirituality-healing connection*. New York, NY: Wiley.

- LINCOLN, C. E., & MAMIYA, L. H. (1990). The black church in the African American community. Durham, NC: Duke University Press.
- MARCELLUS. (1813). On sacred music. *Belfast Monthly Magazine*, 10, 11-13.
- MARSHALL, D. A. (2002). Behavior, belonging, and belief: A theory of ritual practice. *Sociological Theory*, 20, 360-380.
- MAYNARD-REID, P. U. (2000). *Diverse worship: African-American, Caribbean & Hispanic perspectives*. Downers Grove, IL: InterVarsity Press.
- MCDOWELL, I., & NEWELL, C. (1996). *Measuring health: A guide to rating scales and questionnaires*. New York, NY: Oxford University Press.
- MENARD, S. (1991). *Longitudinal research* (Sage University Paper Series on Quantitative Applications in the Social Sciences, 76). Newbury Park, CA: Sage.
- MULLER, F. M. (2007). *Life and religion: An aftermath from the writings of the right honorable Professor Friedrich M. Muller*. New York, NY: Cosimo Classics. (Original work published 1905)
- MUSICK, M. A., & WILSON, J. (2003). *Volunteers: A social profile*. Bloomington: Indiana University Press.
- PETERS, K., & KASHIMA, Y. (2007). From social ties to social action: Shaping the social triad with emotion sharing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93, 780-797.
- PETERSON, C. (2000). The future of optimism. *American Psychologist*, 55, 44-55.
- PETERSON, C., & SELIGMAN, M. E. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. New York, NY: Oxford University Press.
- PETERSON, C., SELIGMAN, M. E., & VAILLANT, G. E. (1988). Pessimistic explanatory style is a risk factor for physical illness: A thirty-five year longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55, 23-27.
- RUTHIG, J. C., HANSON, B. L., PEDERSEN, H., WEBER, A., & CHIPPERFIELD, J. G. (2011). Late life health optimism, pessimism, and realism: Psychosocial contributors and health correlates. *Psychology & Health*, 26, 835-853.
- RYFF, C. (2012). Existential well-being and health. In P. T. Wong (Ed.), *The human quest for meaning: Theories, research, and applications*, 2nd edition (pp. 233-247). New York, NY: Routledge.
-

- SCHEIER, M. F., & CARVER, C. S. (1985). Optimism, coping and health: Assessment and implications of generalized outcome expectancies. *Health Psychology, 4*, 219–247.
- SCHLEIERMACHER, R. (1994). *On religion: Speeches to its cultural despisers*. Louisville, KY: John Knox Press. (Original work published 1799)
- STARK, R. (2008). *What Americans really believe*. Waco, TX: Baylor University Press.
- TILLICH, P. (1987). *The essential Tillich: An anthology of the writing of Paul Tillich*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- WATTS, F. N. (1996). Psychological and religious perspectives on emotion. *International Journal for the Psychology of Religion, 6*, 71–87.
- WREN, B. (2000). *Praying twice: The music and words of congregational song*. Louisville, KY: John Knox Press.
- WUTHNOW, R. (1994). *Sharing the journey: Support groups and America's new quest for community*. New York, NY: Free Press